

บทที่ 7

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย 2) ศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย 3) ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย โดยมีกระบวนการศึกษาวิจัยอันประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1) การศึกษาแนวโน้มด้านต่าง ๆ จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มที่มีผลต่อเด็กและเยาวชน ตลอดจนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อรองรับแนวโน้มดังกล่าว

2) การมองอนาคต (foresight) สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้า โดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการการมองอนาคต (foresight workshop) และใช้วิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) โดยเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากสาขาวิชาชีพต่าง ๆ มาร่วมกันมองภาพอนาคตของประเทศไทย โดยมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการ นักอนาคตศึกษา ผู้นำนโยบายในสาขาต่าง ๆ และตัวแทนผู้นำเยาวชน ส่วนการประชุมครั้งที่ 2 คือผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน โดยเป็นประธานสภาเด็กและเยาวชนในจังหวัดต่าง ๆ จากจังหวัดนำร่องยุทธศาสตร์ “เมืองนำอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน” ในโครงการติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนระดับจังหวัด (child watch) ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2549 และวันที่ 15 ธันวาคม 2549 ณ สถาบันรามจิตติ ตามลำดับ

3) กระบวนการมองทางเลือกและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ โดยการจัดประชุมระดมความคิดและสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านอนาคตศึกษา ด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ ด้านการศึกษา ด้านการขับเคลื่อนการเรียนรู้ทางสังคม ในวันที่ 24 มกราคม 2550 ณ สถาบันรามจิตติ ทั้งนี้ในกระบวนการดังกล่าวยังได้จัดให้มีกิจกรรมการเผยแพร่ผลงานวิจัยพร้อมกับจัดเวทีสัมมนานักนโยบายและนักยุทธศาสตร์เพื่อสร้างผลกระทบเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ให้เป็นรูปธรรมต่อไป

จากกระบวนการวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปผลและอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ผลจากการศึกษาแนวโน้มสำคัญที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า

ผลจากการศึกษาแนวโน้มด้านต่าง ๆ โดยการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ การศึกษาโดยการมองอนาคต (foresight) สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้า ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนในด้านต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อสังคม เด็ก เยาวชน และการศึกษา อาทิ

แนวโน้มด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี แนวโน้มด้านเศรษฐกิจ แนวโน้มด้านประชากร แนวโน้มด้านการเมือง แนวโน้มด้านสังคมและวัฒนธรรม แนวโน้มด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในเบื้องต้นยังได้ข้อมูลที่ดีให้เห็นพัฒนาการและเหตุการณ์ที่สำคัญในรอบ 10 ปี ผ่านมาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทางสังคมและการศึกษา รวมถึงแรงขับและอิทธิพลของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้า ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวได้นำมาสู่การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่างๆ ที่มีผลต่อสังคมไทย เด็ก และเยาวชนรวมถึงการศึกษาไทย เช่น พบว่า ผลกระทบจากแนวโน้มจากสื่อเทคโนโลยีไม่เพียงแต่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีการบริโภคข่าวสารข้อมูลของเด็กยุคใหม่ ตลอดจนวิถีการสื่อสารและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่หันมาเน้นการสื่อสารบนโลกไซเบอร์ และการใช้ชีวิตอยู่บนพื้นที่เสมือนมากยิ่งขึ้น

ขณะเดียวกับเมื่อบวกกับผลกระทบด้านกระแสเศรษฐกิจเสรีที่มีผลต่อภาวะการแข่งขันและการแย่งชิงเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้ใหม่ๆ และวิถีวิทยาใหม่ๆ ที่หลากหลายต่อการเข้าถึงความรู้ที่มากมายมหาศาล ยิ่งกลายเป็นกระแสแรงที่ผลักดันให้เด็กยุคใหม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือทางการศึกษามากยิ่งขึ้น ผลกระทบที่ตามมาคือการเผชิญหน้ากับมลภาวะข้อมูล รวมถึงการมีค่านิยมแข่งขันทางความรู้ซึ่งส่งผลให้เด็กต้องเร่งเรียนและถือเอาความรู้เป็นอำนาจจนขาดความสมดุลระหว่างการมีความรู้คู่กับความดี เป็นต้น หรือแม้แต่เมื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากแนวโน้มกระแสพหุวัฒนธรรมการเมือง ก็พบว่า แนวโน้มความขัดแย้งและการเรียกร้องสิทธิทางสังคม ชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กในการซึมซับค่านิยมสุดขั้ว ระหว่างการมีสำนักสาธารณะ กับการเห็นแก่พวกพ้องหรือผลประโยชน์เฉพาะหน้า หรือแม้แต่การเลียนแบบวัฒนธรรมการต่อสู้ทางการเมืองที่อาศัยพลังกลุ่ม “กฎหมายและกฎหมาย” เพื่อเรียกร้องความต้องการและความชอบธรรมจากสังคม ตัวอย่างการวิเคราะห์ผลกระทบเหล่านี้ได้กลายเป็นโจทย์ในการศึกษาอนาคตภาพในขั้นต่อไป

2. การมองอนาคตและการสร้างภาพอนาคต

ผลการศึกษาแนวโน้มอย่างละเอียดได้มีการนำเสนอแก่ผู้ทรงคุณวุฒิผ่านการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) และวิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ใน 2 ครั้ง ซึ่งครั้งแรกเป็นการจัดประชุมกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการสาขาต่างๆ มาร่วมกันสร้างภาพอนาคต ขณะที่การจัดประชุมครั้งที่สองเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้นำเด็กและเยาวชนจาก 9 จังหวัดนำร่อง “เมืองนำอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน” มาร่วมกันสร้างภาพอนาคต ซึ่งผลจากการจัดประชุมทั้ง 2 ครั้ง ได้ก่อให้เกิดการมองอนาคตตามกระบวนการนับตั้งแต่ **ขั้นที่หนึ่ง การตั้งคำถามหลักสำหรับการเขียนภาพอนาคต** **ขั้นที่สอง การมองประเด็นสำคัญ (key issue)** ที่เกี่ยวข้องกับโจทย์การศึกษา ซึ่งผลจากการประชุมได้สะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญที่หลากหลาย เช่น เรื่องกระแสสังคม การศึกษาและการเรียนรู้ ศาสนาและจิตวิญญาณ เทคโนโลยีเพื่อชีวิต วิทยุกับสถานการณ์ทางเพศ และอัตลักษณ์ทางเพศ เป็นต้น **ขั้นที่สาม การระบุแรงผลักดัน (key driver)** ที่มีผลต่อการขับเคลื่อนการศึกษา ซึ่งผลจากการประชุมแต่ละครั้งได้มีการมองแรงผลักดันทั้งที่เหมือนและต่างกันไป โดยแรงผลักดันที่น่าสนใจ อาทิ

กระแสนโยบายที่เกี่ยวข้อง กระแสสภาวการณ์โลก กระแสเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจทุนนิยม แรงขับเคลื่อนทางการเมือง ความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาในกระแสโลก กระแสอิทธิพลของสื่อ กระแสการศึกษาและการเรียนรู้ในบริบทไทย บุคลากรทางการศึกษา กลไกสร้างแรงจูงใจ กระแสการวัดและการประเมิน ศาสนาและการศึกษาในสถาบันสงฆ์ กระแสเรื่องเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งมีประเด็นน่าสนใจที่**กระแสแรงขับของปัจจัยภายนอกจะเป็นแรงขับสำคัญมากกว่าแรงขับจากกระแสนภายในระบบการศึกษาเอง**

อย่างไรก็ตาม ใน**ขั้นตอนที่สี่**ที่มีกิจกรรม**ระบุเหตุการณ์หรือความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (uncertainty)** นับว่าเป็นขั้นตอนที่ให้ข้อค้นพบที่น่าสนใจ โดยในการประชุมแต่ละครั้งจัดให้ผู้เข้าประชุมได้ร่วมการคิดถึงประเด็นความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต ซึ่งการคิดดังกล่าวต้องอาศัยจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งผลที่ได้ทำให้เกิดการมองคิดถึงสิ่งที่ไม่คาดฝันหรือไม่คาดว่าจะเป็นไปได้แต่ก็มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้ ดังตัวอย่างประเด็นความไม่แน่นอนต่าง ๆ ซึ่งพบว่า ในบางประเด็นมีความเป็นไปได้สูง เช่น “การเกิดวัฒนธรรมโคโยตี้” “มีการดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด” “โรงเรียนถูกเผา” “ประชาชนทางภาคใต้จะมาอพยพถิ่นฐานทางภาคเหนือมากขึ้น” “นักเรียนส่วนใหญ่พก note book ไปโรงเรียน” “เด็กไทยเป็นนักเรียนที่แข่งโอลิมปิกได้ที่ 1 ทุกปี” หรือในบางประเด็นมีความเป็นไปได้ต่ำ เช่น “การผลิตมนุษย์พันธุ์ใหม่” “ไทยเป็นแชมป์บอลโลก” “เกิดองค์กรมหาชน takeover การบริหารการจัดการการศึกษาจาก ศธ.” “ประเทศไทยแบ่งแยกเป็นเขตปกครองพิเศษหลายพื้นที่” “ประเทศไทยมีบ่อน้ำมันเป็นของตนเอง” “โลกอาจจะหลุดออกจากระบบสุริยะ เพราะการค้นพบความรู้ใหม่ทางดาราศาสตร์” “เมืองไทยน่าอยู่ที่สุด” “มีริโมทการเรียนรู้อัน” “มีชิปฝังสมองคน” “เกิดกระทรวงเด็กและเยาวชน มีรัฐมนตรีเด็กและเยาวชนที่ไม่ใช่มาจากการเลือกตั้ง” “ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจ” “เพศที่ 3 จะมีสามีและมีลูกภายใน 10 ปี อย่างถูกกฎหมาย”

ข้อค้นพบจากการมองความไม่แน่นอนนี้เองยังมีผลต่อกระบวนการสร้างภาพ โดย**ในขั้นตอนที่ห้า** การ**จัดลำดับความไม่แน่นอน (degree of uncertainty)** และการเลือก**ประเด็นความไม่แน่นอนเป็นโจทย์ในการจัดทำภาพอนาคต** ซึ่งในขั้นตอนนี้ประเด็นความไม่แน่นอนแต่ละประเด็นจะถูกวิเคราะห์และคัดเลือกไว้อย่างมีจุดมุ่งหมาย เน้นประเด็นความไม่แน่นอนที่มีผลกระทบสูง เป็นประเด็นที่แปลกแหวกแนวไม่ติดกรอบ เพื่อหวังผลให้ภาพอนาคตที่จะสร้างขึ้นในแต่ละกลุ่มเป็นภาพอนาคตที่มีความแปลกใหม่ไม่ติดกับตรรกะเดิมของผู้เข้าประชุม ดังตัวอย่างของประเด็นความไม่แน่นอนที่เลือกไว้ “นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ” “เกิดวัฒนธรรมโคโยตี้” “มีอบผู้ปกครอง” “องค์กรมหาชน takeover การบริหารจัดการการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ” “ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์” “ระบบการศึกษาไทยผลิตเด็กอัจฉริยะได้ 60,000 คน” “เด็กไทยส่วนใหญ่เสพติดยาเสพติด” “วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก” “การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสำคัญ” “การดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด”

อย่างไรก็ดี ในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตครั้งที่สอง ผู้วิจัยได้ตัดทอนการจัดลำดับความไม่แน่นอน คงเหลือแต่การเลือกประเด็นความไม่แน่นอนเพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายและเวลาที่กำหนดไว้ในการประชุม เนื่องจากขั้นตอนการจัดลำดับความไม่แน่นอนต้องใช้เวลา และต้องอาศัยการวิเคราะห์มาก แต่กระนั้นแม้จะตัดทอนออกไปก็ยังคงไม่ทิ้งขั้นตอนสำคัญคือ **“การเลือก**

ประเด็นความไม่แน่นอนเป็นโจทย์สร้างภาพยนตร์” ทั้งนี้ มีข้อสังเกตเพิ่มเติมจากขั้นตอนนี้ คือ การคัดเลือกประเด็นความไม่แน่นอนที่น่าสนใจมีผลกระทบสูงต้องอาศัยทักษะในการตีความและวิเคราะห์ประเด็นที่จะเชื่อมโยงไปสู่การสร้างโครงเรื่องอนาคต ด้วยเหตุว่า โจทย์ความไม่แน่นอนแต่ละโจทย์ที่เลือกจะมีผลต่อภาพยนตร์ที่จะถูกสร้างขึ้น ดังนั้นการเลือกความไม่แน่นอนจึงพึงคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของประเด็นแต่ละประเด็น คือให้มีความไม่แน่นอนในหลายแง่มุม เป็นความไม่แน่นอนทั้งในระดับสากลและท้องถิ่น จากปัจจัยภายในและภายนอก เป็นความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้สุดโต่งแบบบวกหรือลบ ซึ่งการเลือกขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการกำหนดทิศทางของภาพยนตร์ในเบื้องต้นด้วย เช่น ต้องการให้มีภาพยนตร์ที่มีภาพบวกและภาพลบในภาพยนตร์ 1 ภาพ หรือต้องการให้มีภาพยนตร์เชิงบวกใน 1 ภาพฉาย และภาพยนตร์เชิงลบอีก 1 ภาพฉาย เป็นต้น

ใน**ขั้นตอนที่หก** จากโจทย์ความไม่แน่นอนนำไปสู่**การจัดทำภาพยนตร์ (scenario planning)** ซึ่งมีกระบวนการ 1) **การสร้างโครงเรื่องภาพยนตร์ (plot)** ที่แต่ละกลุ่มจะสร้างโครงเรื่องภาพยนตร์จากประเด็นความไม่แน่นอน โดยวางกรอบเหตุการณ์และระยะเวลาไว้โดยคร่าว ๆ ไว้ในระยะเวลา 10 ปี 2) **การเขียนภาพยนตร์ (scenario)** โดยนำโครงเรื่องที่ผูกเรื่องมาเรียงร้อยเป็นภาพยนตร์ 3) **การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพยนตร์** โดยร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์รับมือกับภาพยนตร์ทั้งภาพที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ทั้งนี้จุดเด่นที่พบในกระบวนการดังกล่าวคือเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสร้างภาพยนตร์ได้ใช้จินตนาการเต็มที่ภายใต้เหตุผลและความน่าจะเป็นไปได้ในอนาคต โดยผลการจัดประชุมได้ก่อให้เกิดภาพยนตร์ใน 4 ภาพฉาย ได้แก่ 1) ภาพสังคม “วัฒนธรรมชายร่างสร้างตัว” 2) สังคม “2560 เกษมสันต์ครองเมือง” 3) สังคม “เลวสุดชั่ว ชั่วสุดขีด” และ 4) สังคม “เมืองไทยไปไกล” โดยในสองภาพแรกเป็นภาพยนตร์สังคมที่มีประเด็นสำคัญเชิงบวกและเชิงลบแทรกสลับกัน ส่วนสองภาพหลังเป็นภาพยนตร์แบบสุดโต่ง คือเป็นภาพยนตร์เชิงลบ และภาพยนตร์เชิงบวกตามลำดับ

ทั้งนี้ เมื่อนำภาพยนตร์ทั้ง 4 ภาพมาวิเคราะห์เพิ่มเติมจะพบภาพสะท้อนของการศึกษาที่พึงประสงค์ และเป้าหมายของคนที่พึงประสงค์ในแต่ละภาพยนตร์ด้วย ซึ่งโดยรวมจะมีภาพการศึกษาและคนที่พึงประสงค์ที่คล้ายคลึง นั่นคือ เป้าหมายทางการศึกษาคือ **“การศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างคนคุณภาพ สร้างสังคมแห่งปัญญา สังคมที่ใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม คนมีคุณธรรมและมีจิตสำนึกร่วมต่อมนุษยชาติและสิ่งแวดล้อม”** และมีเป้าหมายของการสร้างคนในอนาคตที่พึงประสงค์คือ **“เป็นคนที่มีคุณลักษณะองค์รวม เก่งดีมีสุข คนที่สมดุลทั้งจิตใจ กายและสติปัญญา เป็นคนดีที่มีจริยธรรม มีสำนึกร่วมรับผิดชอบตนเองและสังคม”**

อย่างไรก็ตามมีประเด็นที่น่าสังเกตคือ ในภาพยนตร์สุดโต่งกลับชี้ให้เห็นความแตกต่างของเป้าหมายการศึกษาไว้อย่างน่าสนใจ คือในภาพของสังคม **“เลวสุดชั่ว ชั่วสุดขีด”** กลับมีเป้าหมายที่มุ่งการศึกษาเพื่อความมั่นคง สมานฉันท์ การศึกษาที่เน้นคุณธรรมจริยธรรมเป็นฐาน การศึกษาที่สร้างเสริมทักษะชีวิตและการรู้เท่าทัน การศึกษาเพื่อกู่วิกฤตเยาวชน การศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมต่อสังคม ขณะที่ภาพยนตร์ **“เมืองไทยไปไกล”** มีเป้าหมายที่มุ่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศที่มีคุณธรรมจริยธรรม การศึกษาที่สร้างโอกาสและทางเลือกที่สร้างสรรค์ แม้ภาพสุดโต่งจะต่างกันที่เป้าหมายทางการศึกษา แต่กลับพบว่าต้องการคนที่พึงประสงค์ที่มีคุณลักษณะ

คล้ายคลึงกันคือเป็น “**คนดีที่มีจริยธรรมและมีสำนึกร่วมรับผิดชอบตนเองและสังคม**” ซึ่งภายใต้กระบวนการจัดทำภาพอนาคตใน 4 ภาพฉายนี้ยังได้นำไปสู่การเสนอยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อรับมือกับภาพฉายแต่ละภาพ ซึ่งพบว่ามี การเสนอยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย แต่มีจุดเน้นร่วมกันที่ยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพการศึกษา การส่งเสริมการเรียนรู้การวิจัยและจัดการความรู้ พื้นที่การเรียนรู้ และการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน เป็นต้น

จากกระบวนการและผลการมองภาพอนาคตที่กล่าวไปนั้น แม้จะมีข้อค้นพบที่น่าสนใจ แต่ในกระบวนการมองภาพอนาคตเต็มรูปนั้น จะมีการกำหนดให้มีขั้นตอนของ **การแสวงหายุทธศาสตร์ร่วม (common strategies) ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า** ซึ่งในขั้นนี้ได้จัดทำขึ้นภายหลังโดยอาศัยผลจากกระบวนการมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคตทั้งหมดมาสังเคราะห์เพื่อมองยุทธศาสตร์ร่วมสำหรับภาพอนาคต

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้มีการนำข้อค้นพบจากภาพอนาคตทั้ง 4 ภาพฉาย บวกกับข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เบื้องต้นมาพัฒนาสร้างภาพอนาคตใหม่อีกหนึ่งภาพที่มีความเป็นไปได้มากที่สุด โดยได้ทดลองสร้างภาพสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้าภายใต้โจทย์ความไม่แน่นอนใน 9 ประเด็น ได้แก่ “**ความเจริญก้าวหน้าและการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และวิทยาการด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อมนุษยชาติ**” “**สงคราม และการใช้อาวุธนิวเคลียร์ระหว่างประเทศ**” “**การก่อการร้ายที่แพร่ระบาดในประเทศไทย**” “**การปฏิวัติ รัฐประหาร /การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง**” “**การเปลี่ยนรัฐมนตรี สถาบันการศึกษา หรือรูปแบบองค์กรที่ดูแลการศึกษา**” “**เรื่องวิกฤตจิตวิญญาณ จริยธรรมและวัฒนธรรม ทำให้เด็กและเยาวชนตกเป็นเหยื่อ และเกิดยูวอาชญากรต่างๆ มากขึ้น**” “**อุบัติเหตุทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงคร่าชีวิตประชากร**” “**การจัดหาทรัพยากรและผลิตพลังงานทดแทน**” “**การมีเด็กอัจฉริยะจำนวนมาก**” เป็นตรรกะในการสร้างภาพอนาคต โดยมีกระบวนการสร้างภาพอนาคตเริ่มจากการวางโครงเรื่อง การเขียนภาพอนาคต และการวางยุทธศาสตร์รับมือกับภาพอนาคตเช่นกัน โดยให้ชื่อภาพอนาคตที่สร้างใหม่นี้ว่า “**สังคมไทยในทศวรรษหน้า**”

อย่างไรก็ตาม ผลจากการสร้างภาพอนาคตที่เป็นไปได้จากการพัฒนาภาพอนาคตทั้ง 4 ภาพฉายได้มีการนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญในการจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2550 เพื่อให้เกิดกระบวนการระดมความคิดมองหาทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์และให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยต่อไป

3. สรุปผลจากกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตและข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ

ผลจากการนำเสนอภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ที่ได้จากกระบวนการมองอนาคตได้นำไปสู่การจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2550 เพื่อมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์และให้ข้อเสนอแนะอันจะนำมาสู่การพัฒนาภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ที่มีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น และการจัดสัมมนาวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อสร้างผลกระทบจากงานวิจัยและเพื่อให้ได้ข้อชี้แนะจากผู้ทรงคุณวุฒิสำหรับการปรับแต่งข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่สามารถขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติ

ได้ ซึ่งผลจากกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในขั้นตอนนี้ สรุปข้อค้นพบสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1) ภาพอนาคตสังคมไทยกับโจทย์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นภาพสังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้าที่ต้องเผชิญหน้ากับแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว แนวโน้มโลกาภิวัตน์การเป็นสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ที่เศรษฐกิจทุนนิยมไร้พรมแดนที่จะนำมาซึ่งการแข่งขันเสรี ในขณะที่เดียวกันพบว่าแนวโน้มเศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรม และกระแสเศรษฐกิจพอเพียงได้กำลังกลายมาเป็นกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญในอนาคต

สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้ายังจะเผชิญกับแนวโน้มประชากรกลุ่มเด็กลดลงและประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น การขาดกำลังคนวัยทำงาน แนวโน้มการเพิ่มขึ้นกลุ่มประชากรแม่วัยรุ่น (teen mom) และบทบาทของประชากรหญิงในสังคม แนวโน้มการขยายตัวของสังคมเมืองที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางสังคมและโครงสร้างชุมชนเมือง แนวโน้มครอบครัวแตกแยกและอยู่ห่างพ่อแม่ของเด็กยุคใหม่ แนวโน้มวิกฤตสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่มีผลต่อการขยายวงของวิกฤตมลภาวะ การขาดแคลนทรัพยากรพลังงาน และการขยายตัวของปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อแนวโน้มความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากร รวมถึงแนวโน้มการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการหาพลังงานทางเลือก โดยที่เด็กและเยาวชนยุคใหม่ต้องเติบโตท่ามกลางแนวโน้มเหล่านี้

ภาพอนาคตสังคมไทยยังชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มสภาพการเมืองแบบที่ไร้เสถียรภาพ แนวโน้มผลกระทบจากระบบกฎหมายและค่านิยมแบบประเพณี การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การละเมิดสิทธิมนุษยชน อิทธิพลวัฒนธรรมการเมืองที่ขาดธรรมาภิบาล รวมถึงแนวโน้มความไม่แน่นอนจากการก่อการร้าย และความขัดแย้งทางการเมืองที่จะยิ่งรุนแรงขึ้น มีผลต่อแนวโน้มการบริหารประเทศที่กระสากวากประชาสังคมที่จะมีบทบาททางการเมืองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มและความไม่แน่นอนเชิงลบจากวิกฤตจิตวิญญาณที่เร่งให้เกิดกระแสการฟื้นคืน "จิตสำนึกใหม่" (new consciseness) ที่เรียกร้องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและสำนึกร่วมทางสังคม รวมถึงการสร้างภูมิคุ้มกันและพลังจริยธรรม ตลอดจนการใช้ชีวิตบนวิถีเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อต่อสู้กับวิกฤตต่างๆ ในสังคม

ผลการวิจัยยังชี้อีกด้วยว่า แนวโน้มและบริบทเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่ต้องเติบโตและใช้ชีวิตท่ามกลางกระแสเทคโนโลยีสมัยใหม่และข้อมูลข่าวสารที่มหาศาล การอยู่บนกระแสการแข่งขันที่รุนแรง และถูกขับให้ต้องเข้าสู่โลกตลาดแรงงานความรู้ยุคใหม่ การต้องอยู่กับสภาวะครอบครัวอ่อนแอ การเสี่ยงต่อมลภาวะทางสิ่งแวดล้อม การเผชิญกับปัญหาคอร์ปชั่นและการเมืองที่ไร้เสถียรภาพ และการต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองและวัฒนธรรมรายวัน การเรียกร้องสิทธิมนุษยชน รวมถึงการเติบโตท่ามกลางแนวโน้มวิกฤตของปัญหาเยาวชนในโลกยุคใหม่ทั้งวิกฤตการณ์ทางเพศ ปัญหาการตกเหยื่อกระแสบริโภคนิยม ปัญหาการติดสื่อ ติดยาเสพติด และวิกฤตของการไม่รู้เท่าทันต่อปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อการขยายวงวิกฤตการณ์ปัญหาเด็กและเยาวชนให้ทวีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้ผลกระทบต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลต่อการปฏิวัติการเรียนรู้ยุคใหม่ ทั้งเรื่องของการให้โอกาสการเรียนรู้ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน

การศึกษาเพื่อสร้างกำลังคนรุ่นใหม่ให้สอดคล้องกับตลาดเศรษฐกิจฐานความรู้ การศึกษาเฉพาะกลุ่ม การศึกษาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัว การศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันชีวิต การศึกษาเพื่อฟื้นฟูหรือการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ ตลอดจนการศึกษาที่เป็นทางเลือกสำหรับชีวิต การศึกษาเพื่อสร้างเด็กและเยาวชนยุคใหม่ที่มีสำนึกร่วมต่อสังคม การศึกษาเพื่อการพัฒนาเด็กและพัฒนาสังคมตามวิถีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างความเข้มแข็งและสังคมอยู่เย็นเป็นสุข

อย่างไรก็ตาม ภายใต้แนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ สังคมไทยก็ยังมีภาพของสังคมที่พึงประสงค์ ซึ่งจากการวิจัยเอกสาร การมองอนาคต และการสร้างภาพอนาคตใน 10 ปีข้างหน้า ได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยที่พึงประสงค์สำหรับเด็กและเยาวชนนั้น มิเพียงแต่เป็นสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ดังเช่นที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) เท่านั้น แต่สังคมที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้าพึงเป็น **“สังคมแห่งการเรียนรู้ อยู่อย่างรู้เท่าทัน วิถีพอเพียง”** ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับแนวโน้มในทศวรรษหน้าที่จะเต็มไปด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนต่างๆ ที่มีพลวัตสูงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง เทคโนโลยี ฯลฯ

ดังนั้นเด็กและเยาวชนไทยในทศวรรษหน้ายังคงเน้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์หลักคือ **“มีคุณธรรม ความรู้ คู่ความสุข แข็งแรง”** ทั้งในแง่ความเป็นคนดีมีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม มีเมตตา กตัญญู รู้กาลเทศะ เป็นคนที่ฉลาดที่รอบรู้ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ และมีความรอบคอบในการใช้ เป็นคนที่มีมีความสุขกับการใช้ชีวิตอย่าง **“พอเพียง”** สุขกับตนเองและการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น รักสงบและรักสันติ ชีวิต เป็นคนแข็งแรง มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง สุขภาพจิต อารมณ์ดี รู้จักดูแลตัวเอง ระวังปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อสุขภาพ ใส่ใจในสุขภาวะตนเองและสุขภาวะทางสังคม มีความเข้มแข็งในจิตใจ เพื่อให้เป็นภูมิคุ้มกันด้านทศวรรษหน้าวิฤตการณ์เด็กและเยาวชนในด้านต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นโจทย์สำคัญของการศึกษาที่จำต้องมียุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต เพื่อสร้างเด็กและเยาวชนไทยที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เพื่อสร้างอนาคตที่ดีของสังคมไทยที่พึงประสงค์ต่อไป

2) ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนายุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า

2.1) สรุปผลการจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ

ผลการระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญได้ข้อแนะนำเกี่ยวกับการมองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย ภายใต้โจทย์ของการระดมความคิดที่ว่า 1) ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่เด่นที่หน้าจะดึงออกมาคืออะไร 2) มีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญใดบ้างเพื่อตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า 3) ข้อเสนอเชิงยุทธวิธีเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้า ซึ่งผลการระดมความคิดทำให้ข้อค้นพบที่เป็นความคิดเห็น และข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ในหลากหลายประการ อาทิ ข้อค้นพบเกี่ยวกับ**ข้อคิดด้านประเด็นสำคัญและแรงขับ** โดยผู้เชี่ยวชาญเสนอว่าการมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาพึงคำนึงถึงแนวโน้มสำคัญที่มีผลกระทบต่อการศึกษา และควรคำนึงถึงแนวโน้มของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มุ่งไปสู่กระบวนการ **“บูรณาการ”** (integration)

รวมถึงยุทธศาสตร์สำคัญที่สามารถเชื่อมต่อกับกระบวนทัศน์ท้องถิ่นนิยม (localism) และกระบวนทัศน์โลกาภิวัตน์ (globalism) ท่ามกลางการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ (paradigm shift) นอกจากนี้ยังมองว่าอิทธิพลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะมีผลต่อกระบวนทัศน์การพัฒนาคนและสังคมให้หันมาเรียนรู้และสร้างวิถีชีวิตที่พอเพียงเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับเด็กยุคใหม่

ผู้เชี่ยวชาญยังได้ให้**ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างภาพอนาคต** (scenario) ที่มองว่า การพัฒนาภาพอนาคตที่น่าเชื่อว่าเป็นไปได้จริงเพียงมีตรรกะร้อยเรียงเชื่อมต่อกันอย่างเป็นเหตุเป็นผลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่ต้องมองจากภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้น โดยเน้นให้ยุทธศาสตร์มุ่งไปเพื่อสร้างเด็กที่สามารถพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของตนเองได้ มากกว่ายุทธศาสตร์ที่มุ่งไปเพื่อแก้ปัญหาหรือป้องกันอย่างหนึ่งอย่างใด **“เพราะเป้าหมายการศึกษาเหนือแท้คือ การสร้าง”** (จุฬพล พูลภัทรชีวิน, การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550)

ผลการวิจัยยังได้ข้อคิดเห็นจากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับ**ประเด็นความไม่แน่นอน**ที่มีโอกาสจะเกิดขึ้น อันจะนำไปสู่ภาพอนาคตหลากหลายภาพ ทั้งภาพที่เป็นจริงสุดและบวกสุด (realistic-optimistic) ภาพที่เป็นจริงสุดและลบสุด (realistic-pessimistic) และภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้จริง (most probable) รวมถึงข้อคิดเห็น**เกี่ยวกับการพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์**ที่ว่า ให้มีการมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาใหม่ๆ ที่ไม่ซ้ำยุทธศาสตร์เดิม โดยอาศัย**มุมมองเชิงบวก** (positive approach) ที่เน้นจุดแข็งและโอกาสแห่งความสำเร็จ เป็น**ยุทธศาสตร์แบบ “win win solution”** ที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาได้รับผลประโยชน์หรือชัยชนะร่วมกัน เน้นยุทธศาสตร์ที่ไป **“เสริมพลังอำนาจ”** ในตนของเด็กและเยาวชน รวมถึงการคิดถึง**ยุทธศาสตร์สำคัญที่มีผลกระทบสูงซึ่งสามารถนำไปสู่การ “ปลดล็อก”**ทางการศึกษาได้

นอกจากนี้ ผู้เชี่ยวชาญยังได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ โดยเสนอให้มีการวิเคราะห์**หาคจุดเคลื่อนยุทธศาสตร์ที่มีพลัง** ซึ่งดูจะอยู่ที่ท้องถิ่นหรืออยู่นอกระบบการศึกษา หรือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีพลังขับเคลื่อนสูงและสามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้ (change agent) ภายใต้ยุทธศาสตร์**“บัวพันน้ำ”** นั่นคือการหาคนดีให้เจอเพื่อเป็นจุดในการขับเคลื่อนต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผลจากการระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญยังได้นำไปสู่การวิเคราะห์ทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์เพื่อวางยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะรองรับความไม่แน่นอนทั้งเชิงบวกและเชิงลบ นอกจากนี้ยังมีการจัดลำดับความสำคัญของยุทธศาสตร์บนความจำเป็นเร่งด่วน และการจัดลำดับความสำคัญบนความเป็นไปได้ของยุทธศาสตร์อีกด้วย ซึ่งผลที่ได้ชี้ให้เห็นยุทธศาสตร์สำคัญที่นำมาสู่การให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในเบื้องต้นนั้นคือ การเน้นยุทธศาสตร์ **“เมืองแห่งการเรียนรู้ ชีวิตเท่ากัน วิถีพอเพียง มุ่งอนาคตที่ดี”** ซึ่งได้มีการนำเสนอต่อเวทีสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการปรับแต่งเชิงยุทธศาสตร์ต่อไป

2.2) สรุปผลการสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ

ในเวทีสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒินอกจากจะฉายภาพอนาคตและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ได้จากกระบวนการวิจัยในขั้นตอนต่างๆ ที่ผ่านมาแล้ว ยังได้มีการตั้งประเด็นคำถามเพื่อการสัมมนาที่ว่า 1) ท่านมีมุมมองอย่างไรต่องานวิทยานิพนธ์ในเรื่องดังกล่าว 2) ท่านมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์อะไรบ้างที่จะตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า 3) ท่านมี

ข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อไปสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้าอย่างไร ทั้งนี้ผลจากการสัมมนาได้ข้อชี้แนะที่หลากหลายที่นำไปสู่ปรับแต่งข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนทั้งในแง่การขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติ และการผลักดันไปสู่การพัฒนานโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้อง อาทิ **ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสำคัญและแรงขับเคลื่อนจากสื่อเทคโนโลยีที่ถือเป็นแนวโน้มที่มีอิทธิพลซึ่งส่งผลกระทบต่อครอบครัวชุมชน โดยเฉพาะสื่ออินเทอร์เน็ตที่เปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนอย่างชัดเจน รวมถึงการมองภาพอนาคตของชุมชนไทยที่เป็นฐานรากของสังคมไทยและเป็นบริบทแวดล้อมของเด็กและเยาวชน** ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนที่ควรสะท้อนให้ชัดเจนว่าในอนาคตข้างหน้าเด็กไทยพึงมีคุณลักษณะเด่นในด้านใด

ขณะเดียวกันยังมีข้อคิดที่เสนอว่าในการผลักดันยุทธศาสตร์ไปสู่การขับเคลื่อนควรมีการสร้าง ความชัดเจนถึงผู้รับผิดชอบหรือ **“เจ้าภาพ”** ที่จะต้องมีบทบาทหลักในดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ต่างๆ ทั้งในภาคของรัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการที่มีบทบาทจัดการศึกษาโดยตรง กระทรวงการคลังที่ดูแลเรื่องงบประมาณด้านการศึกษา รวมถึงกระทรวงหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ตลอดจนภาคีที่เกี่ยวข้องที่ต้องเข้ามาร่วมในขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมาย อย่างไรก็ตาม ข้อที่น่าสนใจคือ ท่ามกลางข้อคิดเห็นต่างๆ ผู้ทรงคุณวุฒิได้มีเสนอแนะในเชิงการตั้งโจทย์ยุทธศาสตร์บนประเด็นที่หลากหลาย เช่น ประเด็นเรื่องวิกฤตการณ์ทางเพศของเด็กไทย ประเด็นเรื่องกระแส FTA ที่มีผลกระทบต่อการศึกษาและโอกาสทางการศึกษาของเด็ก ประเด็นเรื่องการเมืองและมติดอกหมาย ประเด็นเรื่องการเรียนรู้อันฐานสมอง ประเด็นเรื่องการศึกษาเพื่อท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญที่มีผลต่อการออกแบบยุทธศาสตร์และการผลักดันนโยบายสาธารณะต่อไป

นอกจากนี้ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์อีกด้วย นั่นคือการเสนอที่เน้นการมองเชิงบวก การคิดถึงยุทธศาสตร์ที่จะช่วย **“เปิดเครื่อง”** ให้เกิดการขับเคลื่อนทั้งระบบด้วยพลังจากทุกฝ่าย โดยมุ่งเน้นพลังของเด็กและเยาวชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน เน้นยุทธศาสตร์เสริมพลังอำนาจของเด็ก และการดำเนินงานด้วยยุทธศาสตร์ **“ระเบิดจากภายใน”** ที่เกิดขึ้นความต้องการในพื้นที่และถูกจัดการโดย **“คนใน”** พื้นที่นั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการเน้นยุทธศาสตร์ให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้นำการขับเคลื่อนงานเพื่อเด็กและเยาวชน

นอกจากที่กล่าวแล้วผู้ทรงคุณวุฒิยังได้เสนอข้อคิดเห็นต่อวิธีวิทยาการวิจัยที่ใช้เครื่องมืออนาคตศึกษาในการวางแผนเชิงนโยบาย และเสนอให้มีการพัฒนาวิธีการวิจัยครั้งนี้จัดทำเป็นคู่มือหรือพัฒนาเครื่องมือเพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มคนผู้สนใจ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผลจากการสัมมนาวิชาการยังได้นำไปสู่การปรับแต่งข้อเสนอเพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับยุทธศาสตร์ในระดับการขับเคลื่อนเชิงปฏิบัติการ ทั้งยุทธศาสตร์ด้านการลงทุน ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่ ยุทธศาสตร์ทางสังคม เพื่อเสนอ **“เจ้าภาพ”** และแนวทางการดำเนินยุทธศาสตร์ในด้านต่างๆ ให้ชัดเจนมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ข้อค้นพบจากแนวคิดที่ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะไว้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อพัฒนา ข้อเสนอเชิงนโยบายยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยอย่างยิ่ง ซึ่งจะกล่าวในบทอภิปรายผลและให้ข้อเสนอแนะต่อไป

4. สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

จากกระบวนการที่กล่าว ได้ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางแนวโน้มและพลวัตที่จะเกิดใน 10 ปี ข้างหน้า ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยนั้นมีเป้าหมายที่การสร้าง **“สังคมแห่งการเรียนรู้ อยู่อย่างเท่ากัน บนวิถีพอเพียง”** โดยมีจุดมุ่งหมายที่การสร้างเด็กและเยาวชนยุคใหม่ที่พึงมี **“คุณธรรม ความรู้ คู่มีความสุข แข็งแรง”** เพื่อเป็นกำลังสำหรับการสร้างสังคมที่พึงประสงค์ต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ภายใต้เป้าหมายดังกล่าวสามารถอภิปรายผลและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ ดังนี้

4.1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ท่ามกลางภาพอนาคตเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้าที่ต้องเผชิญกับแนวโน้มการไหลบ่าของกระแสโลกาภิวัตน์ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่รวดเร็ว อิทธิพลของสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น สื่ออินเทอร์เน็ต และโทรศัพท์มือถือที่ไม่เพียงแต่เปลี่ยนโฉมหน้าใหม่การเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนแล้ว ยังมีผลต่อพฤติกรรมและกิจกรรมทางสังคมของเด็กอีกหลากหลายแบบ ยิ่งเมื่อบวกกับกระแสสังคมบริโภคนิยมที่มีผลต่อพฤติกรรมและทัศนคติในการบริโภคและดำเนินชีวิต กระแสความทันสมัยต่างๆ ที่บ่มเพาะทัศนคติที่ยึด **“ทันสมัยนิยม”** รวมถึงแนวโน้มและความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนแนวโน้มด้านสังคมและวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยพลวัต หรือแม้แต่แนวโน้มวิกฤตของเด็กและเยาวชนที่ดูจะรุนแรงขึ้น ผลกระทบของแนวโน้มเหล่านี้ที่มีต่อเด็กและเยาวชนล้วนแล้วแต่เป็นโจทย์สำคัญต่อการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ในอีก 10 ปีข้างหน้า

กล่าวคือในภาพรวมของแนวโน้มสังคมไทย และแนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย ที่ดูจะหนีไม่พ้นการปะทะกับแนวโน้มสำคัญๆ ของโลก ภาพสะท้อนดังกล่าวชี้ให้เห็นความสำคัญของการมี **นโยบายทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต** ที่เท่าทันกับแนวโน้มที่เป็นพลวัตเหล่านี้ ซึ่งหมายความว่านโยบายทางการศึกษาไม่เพียงแต่ต้องมองเห็นและเข้าใจในอิทธิพลและผลกระทบของแนวโน้มและความไม่แน่นอนในอนาคตที่จะเกิดขึ้นแล้ว ยังต้องอาศัย **“วิสัยทัศน์”** ที่จะมองเห็นทางเลือกเชิงนโยบายหลากหลายทาง นับตั้งแต่ต้นนโยบายในภาพรวมที่ต้องการยกระดับคุณภาพการศึกษา นโยบายที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ นโยบายเปิดพื้นที่การเรียนรู้ในทุกมุมเมือง นโยบายการศึกษาที่เน้นคุณธรรมนำความรู้ นโยบายสื่อเพื่อการเรียนรู้ เป็นต้น

ทั้งนี้ในการตั้งหลักเชิงนโยบายดูจะมีนโยบายสำคัญๆ ที่จะมีการปฏิรูปการเรียนรู้ และทิศทางของการศึกษาเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในระยะยาว อาทิ

4.1.1 นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ : ในยุคแห่งสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ การเรียนรู้ดูจะเป็นเครื่องมือสำคัญ ความสามารถการเรียนรู้เพื่อพัฒนากลายเป็นคุณลักษณะของเด็กและเยาวชน

นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้เป็นนโยบายที่สำคัญสำหรับการพัฒนาการศึกษายุคใหม่ เพราะไม่เพียงแต่มีนัยต่อการเป็นสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนแล้ว ยังมีนัยต่อการเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ดำเนินไปบนฐานความรู้และการเรียนรู้ อีกทั้งยังนำไปสู่การผลักดันให้เกิดการสร้างเครื่องมือ (tool) ในหลากหลายรูปแบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ และก่อให้เกิดการขับเคลื่อนองคาพยพต่างๆ เพื่อเข้ามาร่วมลงทุนและช่วยสนับสนุนด้วย อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินนโยบายดังกล่าวจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ รวมถึงยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเพื่อผลักดันให้เกิดการแปลงนโยบายไปสู่การขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการเพื่อการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ ทั้งนี้คาดว่าผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวจะไม่เพียงแต่เปิดพื้นที่เมืองแห่งการเรียนรู้แล้ว ยังนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้และค่านิยมใฝ่รู้ใฝ่เรียนของเด็กและเยาวชน รวมถึงสังคมแห่งการเรียนรู้ในอนาคต

4.1.2 นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน : ในสังคมหลังยุคสมัยใหม่ (postmodernity) ที่สื่ออินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือได้กลายเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ในทางหนึ่งได้นำพาการเรียนรู้ไร้พรมแดนมาตามความต้องการ แต่อีกทางหนึ่งก็นำพามลภาวะทางข้อมูลมากมายเช่นกัน ยิ่งเมื่อพิจารณาจากแนวโน้มวิกฤตเด็กและเยาวชนที่ดูมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการติดสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัญหาด้านจริยธรรมทางเพศ ปัญหาความรุนแรง ปัญหาการใช้ชีวิตท่ามกลางปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ซึ่งล้วนตอกย้ำถึงความสำคัญของการมีนโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทันหรือนโยบายที่จะส่งเสริม **"ทักษะชีวิตศึกษา"** ให้แก่เด็กและเยาวชน ซึ่งนับเป็นกระแสที่เกิดขึ้นทั่วโลก

อย่างไรก็ตามในการดำเนินนโยบายดังกล่าวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น นอกจากจะมียุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หลักแล้ว ยังหมายรวมถึงการบูรณาการนโยบายทางการศึกษาคู่กับนโยบายทางสังคม หรือแม้แต่การเชื่อมต่อกับนโยบายทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนนโยบายการศึกษา เช่น การมีนโยบายเรื่องสื่อศึกษาที่ในภาคการศึกษาพึงส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันสื่อ ขณะเดียวกันกับที่ภาคสังคมพึงมีกลไกเฝ้าระวังสื่อ (media watch) ที่ดำเนินงานโดยภาคประชาชนร่วมกับภาคสื่อ และภาควัฒนธรรมมีกลไกส่งเสริมวัฒนธรรมการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ หรือตัวอย่างการมีนโยบายเรื่องการศึกษาในกลุ่มครอบครัว home school ที่เชื่อมกับนโยบายทางสังคมทั้งในเรื่องการส่งเสริมเรื่องพื้นที่การเรียนรู้และกิจกรรมในครอบครัว มาตรการสวัสดิการสำหรับครอบครัวที่จัดการศึกษา home school เป็นต้น

4.1.3 นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง : แนวโน้มการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และกระแสสังคมบริโภคนิยม ทุนิยม ได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเด็กยุคใหม่ กระแสแฟชั่นและวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่หลั่งไหลมาตามโฆษณาต่างๆ ได้จุดดิ่งให้เด็กและเยาวชนไทยซึมซับเอาค่านิยมฟุ้งเฟ้อและพฤติกรรมเลียนแบบหรือตามกระแสแฟชั่น ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลต่ออัตลักษณ์และโลกทัศน์ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระบวนทัศน์ของการศึกษาเพื่อการพัฒนา นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียงน่าจะเป็นทางออกสำคัญทางหนึ่ง ทั้งนี้โดยภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ และความพยายามขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียงในภาพสังคมได้ทำให้เห็นแนวทางการดำเนินการเชิงนโยบายทางการศึกษาเพื่อสนองต่อแนวทางการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 10 (พ.ศ.

2550-2554) และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) ที่เน้นการพัฒนาคนและสังคมภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ดังนั้นภายใต้นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง จึงต้องมียุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และภูมิคุ้มกันการรู้เท่าทันให้แก่เด็กและเยาวชนให้สามารถเผชิญกับแนวโน้มทางเศรษฐกิจ การตลาด และสังคมบริโภคนิยมได้อย่างรู้เท่าทัน และมีวิจารณญาณ โดยในการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอาจดำเนินการได้หลากหลายแบบและสามารถดำเนินการเชื่อมต่อกับภาคที่เกี่ยวข้อง เช่น นโยบายคุณธรรมนำความรู้สู่ความสุข ที่เป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคม ซึ่งถือเป็นภาคีร่วมในการดำเนินยุทธศาสตร์ตามแนวนโยบายที่วางนี้ นอกจากนี้ในการขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าว จึงหมายรวมถึงการมียุทธศาสตร์ที่จะเข้ามารองรับ เช่น ยุทธศาสตร์การลงทุนที่พึ่งมีกองทุนเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบการศึกษา หรือเด็กและเยาวชนที่อยู่นอกระบบการศึกษา รวมถึงการมียุทธศาสตร์จัดการความรู้ที่บูรณาการความรู้ในสหวิทยาการต่าง ๆ ควบคู่ไปกับความรู้ในชีวิตจริงที่เด็กและเยาวชนต้องใช้

กล่าวโดยสรุปภายใต้ภาพอนาคตสังคมไทย แนวโน้มเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของนโยบายทางการศึกษาทั้งในเรื่อง**นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง** ซึ่งน่าจะผลักดันให้เป็นนโยบายสาธารณะพร้อมไปกับการมียุทธศาสตร์ทางการศึกษา เพื่อขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ เหล่านี้ที่มุ่งไปสู่เป้าหมายสังคมที่พึงประสงค์ใน 10 ปีข้างหน้า

4.2 การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน

4.2.1 ยุทธศาสตร์ทั่วไป ได้แก่ **“ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิต ยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต”** โดยสรุปสาระสำคัญของยุทธศาสตร์ได้ดังนี้

4.2.1.1 **ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้** : เน้นการเร่งสร้างและพัฒนาสาระความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อผู้เรียน ทันสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิต เน้นการเรียนรู้ทางเลือกหรือการศึกษาทางเลือก และการเชื่อมต่อยุทธศาสตร์ตั้งแต่การเรียนรู้ในระดับปฐมวัยศึกษา จนถึงขั้นอุดมศึกษา การเชื่อมต่อการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้ นอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย รวมถึงการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ การสร้างโอกาสทางการศึกษาในยุคใหม่ และผลักดันให้เกิดขับเคลื่อนเรื่องการศึกษาทางเลือกหลากหลาย ทั้งนี้โดยกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับภาควิชาการ ภาคีในท้องถิ่นร่วมกับขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การเรียนรู้

4.2.1.2 **ยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน** : เน้นยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา (life skills) เพื่อให้เกิดการ **“รู้เท่าทันผลกระทบในด้านต่าง ๆ และสามารถจัดการชีวิตได้”** เช่น **“เพศศึกษา” “สื่อศึกษา” “เหล้ายาศึกษา” “จริยศึกษา”** รวมถึงการส่งเสริมทักษะชีวิตให้กับเด็ก เยาวชนและคนทั้งในโรงเรียนในชุมชน

4.2.1.3 ยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ ส่งเสริมเรื่อง **สิ่งแวดล้อมศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน** ส่งเสริมการศึกษาเพื่อสร้างงานสร้างอาชีพ ให้เด็กและเยาวชนมีภูมิคุ้มกันพึ่งตนเองได้

4.2.1.4 ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต : เน้นการยึดหลักการเข้าใจในพลวัตความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ยืดหยุ่นและปรับตัวง่ายต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นข้างหน้า โดยมีจุดมุ่งหมายของทำงานคือการมองเห็นทางเลือกหลากหลายทาง และตัดสินใจบนทางเลือกที่ดีที่สุดเพื่อนำไปสู่อนาคตที่มุ่งหวัง เน้นให้เด็กและเยาวชนมาร่วมออกแบบการเรียนรู้และสังคมในอนาคต ส่งเสริมกระบวนการเสริมพลังอำนาจให้เด็กเป็นผู้ร่วมกระบวนการค้นหาสร้างความรู้ใหม่ ๆ และการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาการเรียนรู้โดยเด็กและเยาวชน เพื่ออนาคตของเด็กและเยาวชน

4.2.2 ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการมี 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การลงทุน ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่ ยุทธศาสตร์ทางสังคม ซึ่งมีแนวคิดและทางขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังนี้

4.2.2.1 ยุทธศาสตร์การลงทุน ทั้งการลงทุนด้านสื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้เพื่อให้เด็กสามารถเข้าถึงความรู้ได้ทุกอย่าง การจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่างๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ทั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพครู กองทุนเพื่อเด็กและเยาวชน

4.2.2.2 ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ มุ่งให้เกิดกลไกการจัดการนอกระบบราชการที่ทำงานควบคู่กับกลไกราชการ การผลักดันให้เกิดเครือข่ายวิจัยและจัดการความรู้ มีสถาบันจัดการความรู้เพื่อเด็ก เยาวชนและชุมชน การจัดการความรู้ในระบบการเรียนรู้ของการศึกษาในระดับต่างๆ การเสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น “นักสร้างความรู้” “นักจัดการความรู้”

4.2.2.3 ยุทธศาสตร์พื้นที่ (area-based strategy) คือการผลักดันให้เกิดยุทธศาสตร์กลไกการทำงานเชิงพื้นที่แบบบูรณาการทั้งในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน เป็นต้น ภายใต้แนวคิด “เมืองแห่งการเรียนรู้” ไปจนถึงระดับชุมชน เพื่อสร้าง “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” จนกระทั่งถึงระดับโรงเรียน ดำเนินยุทธศาสตร์พื้นที่บูรณาการจึงยังหมายรวมถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในฐานะเจ้าของพื้นที่การเรียนรู้หรือเจ้าของพื้นที่ชีวิต การส่งเสริมการขับเคลื่อนของเอกชน และภาคท้องถิ่น ให้เป็นแกนนำขับเคลื่อนการศึกษาในผู้ร่วมออกแบบพื้นที่การศึกษา ซึ่งจะช่วยในกระบวนการบูรณาการเกิดการเชื่อมต่องานจากภาคส่วนต่างๆ ได้ง่ายขึ้น

4.2.2.4 ยุทธศาสตร์ทางสังคม : นอกจากการดำเนินงานเรื่อง “เมืองนำอยู่” แล้ว ซึ่งเป็นหนึ่งในมิติของแนวคิดเมืองนำอยู่คือเมืองแห่งการเรียนรู้ ยังอาจดำเนินยุทธศาสตร์ร่วมกับภาคีต่างๆ เช่น การผลักดันเรื่องสื่อสาธารณะ โทรทัศน์ สื่อสร้างสรรค์เพื่อเด็กและเยาวชน หรือแม้แต่การขับเคลื่อนงานร่วมกับงานทางด้านส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านองค์กรเอกชน ภาคอุตสาหกรรมภาพยนตร์ กระทรวงวัฒนธรรม หรือแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ รวมถึงยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาครอบครัว ทั้งในเรื่องการจัดการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวทุกรูปแบบทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการศึกษาดมอรรถศาสตร์ที่เหมาะสม

และอย่างต่อเนื่องตลอด เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ใหม่เป็น “**นวัตกรรมทางสังคม**” เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนในอนาคต

โดยสรุปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต จำเป็นต้องมีนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก นโยบายและยุทธศาสตร์ที่จะเขียนอนาคตที่ดีให้กับสังคมไทยโดยเฉพาะกับเด็กและเยาวชนที่เป็นอนาคตของชาติ เพื่อให้พวกเขาได้เติบโตอย่างมีคุณภาพ

**แผนภาพที่ 39 แผนที่การขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต
เพื่อเด็กและเยาวชนไทย**

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง “**นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย**” ซึ่งได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยอนาคตศึกษาที่ประกอบไปด้วยการศึกษาแนวโน้ม (trend analysis) การคาดการณ์อนาคต (forecasting) การมองอนาคต (foresight) การสร้างภาพอนาคต (scenario planning) และย้อนกลับมามองอดีต (backcasting) ซึ่งผลจากระบวนการดังกล่าวมีประเด็นอภิปราย ดังนี้

1) การตั้งหลักคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศแบบ “บูรณาการ” และ “มีคุณภาพ”

ผลการศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมในอนาคตจะต้องเผชิญกับโจทย์การพัฒนาที่สลับซับซ้อน ซึ่งจำเป็นจะต้องมีบูรณาการระหว่างแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และคำนึงถึงความสมดุลของการพัฒนา ซึ่งหลายประเทศในยุโรปต่างมีสัญญาณที่เด่นชัดในเรื่องเหล่านี้ เช่น ประเทศฝรั่งเศสประกาศยุทธศาสตร์บูรณาการ**เศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรม** ขณะที่ประเทศเกาหลีก็มีความพยายามที่จะดำเนินงานทางวัฒนธรรมควบคู่กับเศรษฐกิจ (culture and economy) โดยประกาศ

นโยบาย "อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม" ส่วนประเทศนิวซีแลนด์ก็มุ่งที่จะ "ใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) เพื่อที่จะนำเงินตราและมูลค่าทางเศรษฐกิจเข้าประเทศ" (อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2549) ยิ่งไปกว่านั้น ในประชาคมโลกเองก็มีความพยายามเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์ที่จะบูรณาการเรื่องสำนึกสิ่งแวดล้อมไปกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังตัวอย่างการประกาศนโยบาย "low-carbon economy" ของสหภาพยุโรปกับกลุ่มประเทศสมาชิก (<http://news.thaieurope.net>) หรือตัวอย่างความร่วมมือระหว่างสหประชาชาติ (UN) กับบริษัทเอกชนด้านอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์รายใหญ่ เช่น ไมโครซอฟท์ อีริกส์สัน ฮิวเลตต์-แพคการ์ด (HP) และเดลล์ ในโครงการแก้ปัญหาขยะอิเล็กทรอนิกส์ "Solving the E-Waste Problem" หรือที่เรียกว่า "Step" (<http://infoterra.deqp.go.th>) ซึ่งผลกระทบจากแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาที่คำนึงถึงคุณภาพและการบูรณาการความร่วมมือนี้เอง จะนำไปสู่การปรับโฉมหน้าการศึกษาสำหรับเตรียมคนรุ่นใหม่ที่จะเชื่อมโยงและ "บูรณาการ" ความร่วมมือกันอย่างเป็นสหวิทยาการของประชาคมและทุกภาคส่วนในสังคม

2) "พหุทิศ พหุทัศน์ และพหุวิทยา" ข้อคิดต่อวิธีวิทยาในการศึกษา วางแผนนโยบาย และยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

ท่ามกลางสังคมหลังสมัยใหม่ที่เป็นโลกพหุวัฒนธรรม (multicultural) เต็มไปด้วยพลวัตความสลับซับซ้อน ความไร้ระเบียบ (chaos) ความไม่แน่นอน (uncertainty) งานวิจัยครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ในโลกยุคหลังสมัยใหม่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญกับงานการศึกษาและงานพัฒนาที่จะต้องเข้าใจในความเป็นพหุลักษณะ (plurality) และความเป็นพลวัตที่ซับซ้อนเหล่านี้ และโดยนัยนี้ในแง่ของวิธีวิทยาจึงต้องการเครื่องมือและวิธีการหาความรู้ ความจริงหลายวิธี ดังนั้นกรศึกษาหรือเข้าถึงความรู้ความจริงจึงต้องอาศัยหลักคิดที่รอบด้าน แนวทางและวิธีการหลากหลายวิธี เครื่องมือหลายแบบ เพื่อให้ได้คำตอบหลายๆ คำตอบเป็นทางเลือกของการตัดสินใจ (Wilber, 2000 and <http://www.integralworld.net>) ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนได้ชัดจากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ที่จะเห็นได้ว่ากระบวนการได้มาของข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์มิได้เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการแบบสูตรสำเร็จ หรือมีวิธีการ มีคำตอบหนึ่งคำตอบใดแบบเดียว หากแต่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการตั้งโจทย์จากข้อมูลและบริบทรอบด้าน จากแนวโน้ม จากความเป็นไปได้ และความไม่แน่นอนที่อาจจะเกิดขึ้น เพื่อการคิดหาคำตอบและให้ได้คำตอบที่หลากหลายต่อการเติมเต็มงานด้านการศึกษาและด้านพัฒนาสังคม

ตัวอย่างที่น่าสนใจคือ การใช้วิธีการมองอนาคตไปปรับใช้กับการวางแผนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในพื้นที่พิเศษด้วย เช่น ในกรณีของ 3 จังหวัดภาคใต้ ทั้งนี้เพราะไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขความไม่มั่นคง และไม่แน่นอน ที่เกิดขึ้นอันเนื่องจากการก่อการร้ายที่ผลกระทบต่อการพัฒนาและงานด้านการศึกษา รวมถึงความมีลักษณะเฉพาะพิเศษที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรมและพหุชาติพันธุ์ ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นที่จะต้องเครื่องมือพิเศษที่ช่วยในการคาดการณ์ ประเมินผลกระทบความไม่แน่นอนที่จะเกิด และวางแผนรับมือกับเหตุการณ์ร้ายและความไม่สงบต่างๆ ได้ ซึ่งการนำกระบวนการมองอนาคตนี้ไปใช้จะช่วยให้การวางแผนการศึกษาหรือวางยุทธศาสตร์ทางการศึกษามีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะก่อให้เกิดการคิดถึงทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่เป็นไปได้ รวมถึงแผนการ "ฉุกเฉิน" หรือ มาตรการรองรับการผิดพลาด เสมือนมีตาข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety net) (http://www.dsdw.go.th/statistic/pdf/article_20.pdf)

3) ข้อคิดต่อสังคมวิทยาหลังยุคทันสมัยนิยม เพื่อการ “รื้อสร้าง” อย่างสร้างสรรค์

ปัญหาประการหนึ่งของการพัฒนาในวันนี้คือ การติดอยู่กับ “กับดักทางความคิด” ของสำนักคิดต่าง ๆ ซึ่งมักมีผลต่อการวางแผน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือท่ามกลางโลกยุคหลังทันสมัยที่เป็นสังคมที่ผสมปนประหว่างความเป็น “ขาว-ดำ” หรือเป็นสังคมที่มีลักษณะ “เทา” ที่ไม่ชัดเจน กระแสความคิดหลังยุคทันสมัยนิยม (postmodernism) ที่ไม่เชื่อในความจริงแท้ ไม่ต้องการสูตรสำเร็จ ไม่ต้องการคำตอบเพื่อการพัฒนาแบบใดแบบเดีวนั้น (www.ebbflux.com/postmodern) กระแสความคิดเหล่านี้มีผลต่อการมองโจทย์การพัฒนา โดยนัยหนึ่งก็ยังคงวิพากษ์และท้าทาย กับอีกนัยหนึ่งพยายามหาคำตอบการพัฒนา แต่โดยรวมแล้วยังอยู่ในลักษณะของการตั้งโจทย์บนการจัดการจากสถานการณ์ปัจจุบัน (situation oriented management) คือมุ่งเพียงหาแนวทางพัฒนาหรือแก้ปัญหาตามสถานการณ์เฉพาะหน้า ขณะที่งานวิจัยชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าในโลกที่สลับซับซ้อน เรายังต้องมุ่งไปสู่อนาคต ดังนั้นการก้าวสู่ออนาคตจึงต้องการความเชื่อในสิ่งที่ดีกว่า แม้มีแนวโน้มและความไม่แน่นอนเกิดขึ้น ก็ได้คิดเตรียมการเอาไว้ด้วยความรอบคอบ มีคำตอบหลากหลายที่เป็น “ทางเลือก” ที่ดี และหา “ทางร่วม” ที่จะก้าวไปสู่ออนาคตที่มุ่งหวังมากกว่าจะจัดการเพียงปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งหวังว่าสิ่งนี้น่าจะเป็นประสบการณ์และแนวทางการสร้างแรงบันดาลใจในการวางแผนการพัฒนาที่พึงก้าวข้ามวิธีคิดเดิมๆ

ข้อคิดที่น่าสนใจอีกประการคือ มุมมองต่อการเติมเต็ม “แนวคิดเชิงวิพากษ์” (critical approach) ที่สะท้อนได้จากการอภิปรายที่มุ่งให้มีการแสดงวิจารณ์ญาณและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในความหลากหลายและความไม่แน่นอน รวมถึงการใช้วิธีมองเชิงบวก (positive approach) เพื่อช่วยในการตัดสินใจล่วงหน้าและวางแผนอนาคต ซึ่งน่าจะเป็นแง่คิดที่ดีต่อการพัฒนาแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์ยุคหลังทันสมัย ที่มีใช้แค่การ “การรื้อถอน” (deconstructing) หรือรื้อทิ้งสิ่งต่างๆ เท่านั้น หากแต่เป็นผลให้เกิดกระบวนการ “การรื้อสร้าง” (reconstructing) อย่างสร้างสรรค์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการอาศัยความร่วมมือ (collaboration) ของทุกภาคส่วน ภายใต้ความเชื่อในความคิดและศักยภาพของคนหลากหลายกลุ่มหลายภาคส่วน (Pieters, 2004) ดังที่งานวิจัยครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญกับความ เป็น “เจ้าของร่วมกัน” ซึ่งเห็นได้จากกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในแบบสหวิทยาการและหลากหลายกลุ่มวัยมาร่วมมองภาพอนาคตและร่วมออกแบบอนาคตสังคมใหม่

4) ข้อคิดต่อการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยในยุคโลกาภิวัตน์

หนึ่งในนโยบายสำคัญที่เป็นผลจากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้คือเรื่องของการศึกษาเพื่อ “รู้เท่าทัน” หรือการเสริมสร้าง “ทักษะชีวิต” ซึ่งปรากฏชัดเช่นเดียวกับกระแสความเคลื่อนไหวของโลกและกำลังเป็นแนวโน้มร่วมที่มาแรงในหลายประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศอุตสาหกรรมที่มุ่งสนับสนุนการศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะการดำเนินชีวิต เพื่อให้เด็กยุคใหม่สามารถปรับตัวกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (www.21stcenturyskills.org) ตัวอย่างประเทศสหรัฐอเมริกา นับเป็นประเทศที่พิสูจน์ให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อเอาใจใส่ในกิจกรรมการเรียนรู้ในด้านต่างๆ เช่น เพศศึกษา การจัดการความขัดแย้ง พหุวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นจุดเด่นที่มีมาอย่างต่อเนื่องในระบบของสหรัฐอเมริกา

กล่าวอีกนัยคือ แนวโน้มสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ต้องการคนรุ่นใหม่ที่มี “พหุความรู้เท่าทัน” (multi-literacy) ทั้งในแง่ทักษะและความรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี (information and

technology literacy) การรู้ทันสื่อ (media literacy) การรู้ทันการบริโภค (consumer literacy) รวมถึงทักษะด้านต่าง ๆ ที่พอเพียงต่อการดำเนินชีวิต (<http://www.media-awareness.ca>) ซึ่งการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง “พหุการรู้เท่าทัน” นี้เองที่จะกลายเป็นประเด็นอภิปรายทางการศึกษารวมถึงประเด็นเกี่ยวกับการจัดการที่เหมาะสม ซึ่งในอนาคตจะต้องทำให้เกิดขึ้นในการปฏิรูปโรงเรียนในประเทศไทย

5) การมองอนาคตกับวิธีคิดแบบพอเพียงในการวางแผนการศึกษา

การมองอนาคตและการศึกษาอนาคตในแบบต่าง ๆ สามารถที่จะเป็นกลไกที่จะนำไปสู่ประสิทธิผลที่ยั่งยืนในการวางแผนการศึกษา ซึ่งมีจุดเด่น อาทิ

- กระบวนการมองอนาคตสามารถให้ข้อมูลมากพอที่จะทำให้ “เท่าทัน” ความเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนต่างๆ
- กระบวนการมองอนาคตทำให้สามารถคิดหาทางออกและทางเลือกอย่าง “มีเหตุผล” และก้าวไปข้างหน้าอย่าง “รอบคอบ” โดยอาศัยโอกาสหรือ “ทุนสังคม” ที่มีอยู่เป็นฐานในการทำงาน
- กระบวนการมองอนาคตทำให้สามารถ “รู้รับ-ปรับ-เลือก” ยุทธศาสตร์ให้ “พอเหมาะพอประมาณ” กับสังคมหรืออนาคตที่เราจะก้าวไป ไม่สุดโต่งหรือหละหลวม แต่พอประมาณ และเพื่อทางเลือกเพื่อกันความผิดพลาดหรือเหตุไม่คาดคิดไว้ด้วย จึงเป็น “ภูมิคุ้มกันความเสี่ยง” เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย
- กระบวนการมองอนาคตยังเป็นกระบวนการที่เน้นการ “แบ่งปัน” ปัญญาด้วยความเมตตาต่อกันในการแต่งเติมสร้างสรรค์เส้นทางสู่ออนาคตที่ดีด้วยกัน

จากที่กล่าวนี้ จึงมีข้อเสนอต่อหน่วยงานราชการทางการศึกษา นั่นคือการเสนอให้นำเครื่องมือของการศึกษาอนาคตไปใช้ในการวางแผนการศึกษาอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามควรมีการพยายามพัฒนาวิธีการศึกษาอนาคต (Future study methods) ให้ดียิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์ต่องานพัฒนาในอนาคต

6) วิธีศึกษาอนาคตนัยต่อการเป็นเครื่องมือเรียนรู้ และเสริมพลังอำนาจผู้เรียนเพื่อสร้างอนาคต

วิธีศึกษาอนาคตนับเป็นเครื่องมือทรงพลังยิ่งที่สามารถนำมาใช้เพื่อการเสริมพลังอำนาจเด็กและเยาวชน ดังข้อค้นพบที่สะท้อนจากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่มาร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตและสร้างภาพอนาคตได้ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการมองอนาคตทำให้เกิดการเข้าถึง “ความรู้ภายใน” (tacit knowledge) และกระบวนการ “ดึง” คุณค่าของประสบการณ์สะสมในแต่ละบุคคลออกมา แม้ในกลุ่มเด็กและเยาวชนเองก็ได้สะท้อนความคิดเห็นว่า กระบวนการมองอนาคตเป็นกระบวนการเสริมพลังแก่กลุ่มเยาวชน กระตุ้นกระบวนการคิดไกล และเพิ่มมุมมองอนาคต ข้อค้นพบกล่าวนี้นับว่าให้แง่คิดที่ดีต่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ ซึ่งครูและบุคลากรในสถานศึกษา หรือแม้แต่เครือข่ายเด็กและเยาวชนก็สามารถที่จะประยุกต์วิธีการศึกษาอนาคตไปเป็นเครื่องมือจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมศักยภาพและพลังอำนาจผู้เรียน ตลอดจนการพัฒนาตนเองและองค์กรได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเท่ากับเป็นการเตรียมคนยุคใหม่ให้มีทักษะและจิตสำนึกอนาคต (future-oriented mind) สามารถปรับตัวและเตรียมรับมือกับความไม่แน่นอนในอนาคต และพร้อมที่จะเติบโตเป็นผู้นำที่ดีของชุมชนและสังคมต่อไป

7) แนวคิดและวิธีการจัดการแบบมุ่งอนาคตเพื่อเพิ่มกำลัง “การจัดการความรู้” (knowledge management)

จากวิธีวิทยาการศึกษาอนาคตด้วยการมองอนาคต (foresight) พบว่าคุณค่าที่เด่นชัดของกระบวนการมองอนาคตกลายเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงอีกแบบหนึ่งสำหรับ “การจัดการความรู้” (knowledge management) ซึ่งเท่ากับจะช่วยขยายวิธีการหรือเครื่องมือจัดการความรู้ให้มีหลากหลายรูปแบบมากยิ่งขึ้น เพราะสิ่งที่พบจากการวิจัย คือ กระบวนการดังกล่าวได้นำไปสู่การเข้าถึงความรู้ภายในตน (tacit knowledge) เกิดการแบ่งปันความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ที่สะสมของแต่ละบุคคล และนำไปสู่การขยายความคิดในตนสู่โลกแห่งความรู้ภายนอก อีกทั้งยังเป็นกระบวนการชื่นชมความรู้ความสำเร็จซึ่งกันและกัน นำไปสู่แรงบันดาลใจในการขยายสิ่งดี ๆ ออกไปให้กว้างขึ้น กระบวนการดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการจัดการความรู้ที่จะนำไปสู่การจัดการเปลี่ยนแปลง (change management) ทางการศึกษาที่ทรงพลังนั่นเอง

นอกจากนี้ข้อค้นพบจากการวิจัย ผู้วิจัยยังพบอีกด้วยว่า กระบวนการมองอนาคตเป็นกระบวนการที่ช่วยให้เกิดการไตร่ตรอง และทบทวนความรู้ กระแสความคิด และการมองหาทางเลือก โดยใช้พิจารณาญาณ ภายใต้ความเป็นเหตุเป็นผลในตรรกะภาพอนาคต (Scenario logic) ต่างๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การจัดการความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาดูจะเน้นที่ “การขยายผลสิ่งดี ๆ งาม ๆ” ซึ่งน่าจะยิ่งทรงพลังขึ้นได้ ถ้ามีกระบวนการแบบ “มุ่งอนาคต” แต่งเติมเข้าไป เพื่อให้ทุกคนขยายต้นทุนความรู้ภายในตนไปสู่การเชื่อมต่อในการตั้งโจทย์และวางแผนยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ เพื่อ “การสร้างสิ่งดี ๆ 10 ปีข้างหน้า” ด้วย

กล่าวโดยสรุป คุณค่าของวิธีการมองอนาคต นอกจากจะนำไปสู่การมองแนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ แล้ว ยังส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจในปัจจุบันท่ามกลางการอาศัยข้อมูลที่รอบด้านมากพอ และการอาศัยความรู้และการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลายลึกรอบ การมองเห็นทางเลือกหลายทางและการมีแผนรองรับความเสี่ยงหรือการวางแผนเตรียมการที่ดีเพื่อก้าวเดินไปสู่อนาคตที่มุ่งหวังอย่างมีสติรอบคอบ ซึ่งน่าว่าเป็นวิธีการที่น่าจะขยายผลต่อไปไม่เพียงแต่ในแวดวงการวางแผนการพัฒนา แต่เพียงขยายผลต่อยอดไปสู่การศึกษาในระดับต่างๆ รวมถึงการขยายไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ที่อาศัยวิธีวิทยาการมองอนาคตนี้ นำไปสู่การกระตุ้นกระบวนการคิดการณีกว้าง และการวางแผนอนาคตวางแผนชีวิตที่ดีสำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นวิธีการที่จะเสริมพลังอำนาจและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับเด็กและเยาวชนยุคใหม่ภายใต้โลกที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนที่กำลังมาถึง

ตารางที่ 47 สรุปข้อค้นพบของวิธีการมองอนาคตที่นำไปสู่มุมมองหลากหลาย

- มองเห็นแนวโน้มที่จะเกิดขึ้น และได้คิดเผื่อความไม่แน่นอนที่อาจเกิด
- มองเห็นภาพอนาคตหลายแบบ และภาพที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้มากที่สุด
- มองเห็นทางเลือกหลายทาง ทั้งทางร่วม และทางเลือกที่รองรับความไม่แน่นอน
- มองเห็นยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย ความเป็นไปได้ในการขับเคลื่อนให้บรรลุผลภายใน 10 ปี
- มองเห็นทางเลือกเชิงนโยบาย
- มองเห็นแนวทางการขับเคลื่อนนโยบาย และยุทธศาสตร์ รวมถึงทางเลือกในการขับเคลื่อนหลักที่ให้เกิดผลต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะต่อผู้เกี่ยวข้องระดับนโยบาย

เสนอให้มีการผลักดันนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษา อาทิ 1) **นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้กับยุทธศาสตร์การเรียนรู้** ที่เน้นความสำคัญของการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ทั้งในมิติของการเรียนรู้เพื่อความเป็นสากลและการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการเชื่อมต่อการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงอุดมศึกษา การเรียนรู้ที่เชื่อมต่อการศึกษาลากหลายรูปแบบทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และตามอัธยาศัย ตลอดจนการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ 2) **นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน** ดำเนินการโดยเน้นยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาเพื่อการเรียนรู้เท่าทันในมิติต่างๆ เช่น เรื่องเพศศึกษา สื่อศึกษา บริโภคศึกษา เหล้ายาศึกษา สวัสดิศึกษา ครอบครัวยศึกษา พหุวัฒนธรรมศึกษา จริยศึกษา สันติศึกษา เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันและมีทักษะจัดการความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในชีวิต 3) **นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง** โดยมีการดำเนินยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในเชิงการสร้างความรู้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ และการส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กระจายทั่วในภูมิภาคต่างๆ การสนับสนุนการดำเนินงานในทุกๆ ภาคส่วน ทั้งในโรงเรียน นอกโรงเรียน ชุมชน เอกชน ประชาคมท้องถิ่นเข้ามาร่วมจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการใช้ชีวิตที่ **"พอเพียง"** สามารถพึ่งตนเองได้ รวมถึงการฝึกอบรมทักษะด้านอาชีพเพื่อให้เด็กและเยาวชนได้มีทักษะฝีมือเพื่อการเลี้ยงชีพได้อย่างมั่นคง ไม่เป็นหนี้ มีภูมิคุ้มกันที่ดีมีความรู้มีจริยธรรม เป็นต้น

เสนอให้มียุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคตเพื่อการบริหารจัดการองค์กรยุคใหม่ ซึ่งจะช่วยให้การวางแผนและการดำเนินยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ ไม่ว่าจะในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการเป็นไปอย่างมีจุดหมายที่ชัดเจน ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคตช่วยประกันความเสี่ยงหรือภัยคุกคามอันเกิดจากความไม่แน่นอนหรือเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดได้ ซึ่งเท่ากับช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างรอบคอบแล้ว ยังทำให้เกิดการมองหาทางเลือกที่หลากหลายเพื่อช่วยในการตัดสินใจที่ดีด้วย โดยภายใต้ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคตนั้นให้มียุทธศาสตร์ขับเคลื่อนทางการศึกษา" โดยมุ่งเน้น 1) **ยุทธศาสตร์ด้านการลงทุน** ในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การส่งเสริมสื่อเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ในด้านต่างๆ การลงทุนด้านทรัพยากร รวมถึงการมีกองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษา กองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างเครือข่ายครู ผู้รู้ท้องถิ่น กองทุนพัฒนาศักยภาพเด็ก และกองทุนสื่อและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา เพื่อให้การลงทุนทางการศึกษาไปสนับสนุนให้เกิดความคล่องตัวในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในอีกหลายด้าน นอกจากนี้ยังหมายรวมถึง 2) **การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การจัดการความรู้** ที่มุ่งให้มีกลไกสร้างความรู้และจัดการความรู้ที่อยู่นอกระบบราชการแต่ทำงานควบคู่เพื่อหนุนเสริมกลไกภาครัฐ ให้การจัดการความรู้ไปเสริมพลังอำนาจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ สร้างความรู้ และจัดการความรู้อย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพ 3) **ยุทธศาสตร์พื้นที่ (area-based)** การผลักดันให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือเชิงพื้นที่จากภาคส่วนต่างๆ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ชุมชน เป็นต้น ให้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนการศึกษา โดยเฉพาะการสร้าง **"เมืองแห่งการเรียนรู้"** ให้เป็นเมืองที่มีพื้นที่และบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่ดี

สำหรับเด็กและเยาวชน รวมถึง 4) การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทางสังคม โดยบูรณาการยุทธศาสตร์ทางการศึกษาคู่กับยุทธศาสตร์ทางสังคมในมิติต่างๆ เช่น ยุทธศาสตร์เมืองน่าอยู่ ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้สุขภาวะ ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อสนับสนุนนโยบายด้านครอบครัว ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการอนุรักษ์พลังงาน เป็นต้น เพื่อสร้างพลังทางการศึกษาให้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาสังคม

2. ข้อเสนอแนะต่อประชาคมที่ร่วมขับเคลื่อนการศึกษา

เสนอให้มีกลไกประชาคมในจังหวัดต่างๆ ได้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พื้นที่ที่เชื่อมต่อกับหน่วยการศึกษาและภาคสังคม ทั้งในระดับปฏิบัติให้เชื่อมต่อกับระดับนโยบาย รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการศึกษาทั้งเรื่องยุทธศาสตร์การลงทุน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การเปิดพื้นที่การเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต การส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลาย รวมถึงการดำเนินงานเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้ และเครือข่ายวิจัยและจัดการความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการยกระดับคุณภาพการศึกษา และพัฒนาการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

เสนอให้กระบวนการประชาคมท้องถิ่นได้มีบทบาทในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกันอย่างจริงจัง เพื่อให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการมีภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ และยืนหยัดอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรีและก้าวไปอย่างเท่าทันโลก รวมถึงการดำเนินงานด้านเมืองแห่งการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเมืองหรือพื้นที่ต่างๆ ให้เป็นพื้นที่ทางการศึกษาหรือพื้นที่การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ตลอดจนให้ประชาคมท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการฝึกอบรมสร้างงานสร้างอาชีพให้กับเด็กและเยาวชน รวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมยามว่างในชุมชน และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพด้วย

3. ข้อเสนอแนะต่อวงวิชาการ

ให้มีการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งอนาคตในระดับต่างๆ หรือการเรียนรู้ที่อาศัยแนวโน้มนโยบายอนาคตเป็นตัวตั้ง รวมถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมให้มีกระบวนการประเมินผลกระทบและการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตเพื่อมองหาทางเลือกต่างๆ เพื่อช่วยในการตัดสินใจทั้งในแง่การเรียนรู้ในชั้นสูง หรือการใช้ชีวิตอย่างมีสติเพื่ออนาคตที่ดี นอกจากนี้ยังรวมถึงข้อเสนอต่อการส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้แบบมุ่งอนาคต เพื่อสร้างเด็กและเยาวชนที่มีสำนึกอนาคตและรู้จักใช้ชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบที่ดีในปัจจุบัน

เสนอให้มีการเปิดพื้นที่การศึกษาด้านอนาคตศึกษา หรือการเปิดเวทีนำเสนอแนวคิด ยุทธวิธีใหม่ๆ ของการศึกษามุ่งอนาคต โดยเฉพาะการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคตกับการประยุกต์ในงานด้านการศึกษาและงานพัฒนา เพื่อให้เกิดการขยายข้อความรู้ด้านวิสัยทัศน์การวิจัยและการประยุกต์เทคนิควิจัยไปสู่แวดวงการพัฒนางานวิชาการให้มากขึ้น รวมถึงการมีสนามวิจัยและสนามทำงานของนักอนาคตทางการศึกษา เพื่อพัฒนานักการศึกษาและผู้สนใจ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการทั้งในด้านการวางนโยบายและแผนงานการ

พัฒนาในด้านต่าง ๆ ในอนาคต และส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งทางวิชาการด้านการศึกษาและศาสตร์ด้าน การศึกษาอนาคต

เสนอให้มีศูนย์อนาคตศึกษาด้านเด็กและเยาวชน เพื่อคาดการณ์สภาวะการณ์และ แนวโน้มด้านเด็กและเยาวชน และสร้างข้อมูลความรู้สำหรับการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กและ เยาวชนในอนาคต รวมถึงเสนอให้ศูนย์ศึกษาอนาคตและการจัดการแบบมุ่งอนาคต เพื่อเป็นหน่วย ฝึกอบรมให้ความรู้และพัฒนาเครือข่ายนักศึกษอนาคตและนักจัดการรุ่นใหม่

4. ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

เสนอให้มีการวิจัยถอดบทเรียนความรู้จากงานวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อแนวคิด และเทคนิควิธีการมองภาพอนาคต (foresight) และการสร้างภาพอนาคต (scenario planing) ที่ถือเป็น เครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับช่วยให้เกิดการคิดและการมองการณ์ไกลภายใต้แนวโน้มและความไม่แน่นอน ในอนาคตข้างหน้าที่กำลังจะมาถึง และยังช่วยให้เกิดกระบวนการคิดทบทวนไตร่ตรองด้วยการย้อนกลับ มาตั้งหลักการมองในปัจจุบัน (backcasting) ซึ่งมีประโยชน์ต่อการวางแผนอนาคต วางแผนชีวิต วางแผนพัฒนาองค์กร และมีประโยชน์ต่อการนำประยุกต์ใช้ในแวดวงวิชาการด้านต่าง ๆ ต่อไป

เสนอให้มีการศึกษากระบวนการเทคนิคการมองอนาคตในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งรูปแบบ ของการศึกษาวิจัยมีผลต่อการกำหนดและการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญและความยืดหยุ่นในกระบวนการเก็บ ข้อมูลวิจัย ตัวอย่างการมองอนาคตด้วยวิธีการสร้างภาพอนาคตต้องการผู้เชี่ยวชาญจากหลากหลาย สาขา เพื่อเข้าร่วมกระบวนการวิจัย เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญต่างสาขาจะช่วยให้มุมมองความคิดที่ หลากหลายทำให้กระบวนการวิจัยไม่ติดอยู่กับกรอบคิดใดกรอบคิดหนึ่งมากเกินไป นอกจากนี้หัวใจ สำคัญการจัดประชุมอนาคตศึกษายังเน้นที่การมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่าง ผู้เชี่ยวชาญ การเผชิญหน้าในกระบวนการกลุ่มจึงจำเป็นต้องอาศัยการสร้างบรรยากาศที่ดี ไม่ตึงเครียด หรือติดกรอบวิธีมากเกินไปจนไปลดทอนความคิดสร้างสรรค์หรือความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เข้าประชุม

เสนอให้มีการวิจัยศึกษาอนาคตภาพทางการศึกษา เพื่อกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ในระดับต่าง ๆ เช่น การประยุกต์วิธีมองอนาคตไปใช้ในการประชุมวางแผนนโยบาย หรือไปใช้จัด ประชุมกับกลุ่มเยาวชน หรือแม้แต่จัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนในระดับต่าง ๆ เพื่อ ส่งเสริมการพัฒนาทักษะการคิดการณ์ไกล เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการถอดความรู้ว่าการปรับแต่ง กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการที่อิงกลุ่มเป้าหมายผู้ประชุมเป็นตัวตั้งนั้น กระบวนการที่เหมาะสม เป็นอย่างไร และมีปัจจัยเงื่อนไขใดที่ทำให้กระบวนการวิจัยดังกล่าวบรรลุผลตามเป้าหมาย